

2-казус

Комила ўзининг ичкиликбоз эрини йўқотиш учун уни заҳарламоқчи бўлади. Шу мақсадда у ичига ўлдирадиган дозада заҳар солиб, иккита котлет тайёрлади. Кечки овқат пайтида Комила заҳарланган котлетларни эрининг олдига қўйди. Аммо эри дўстиникида овқатланганини айтиб, котлетларни емади.

Терговчи Комиланинг ҳаракатини ЖКнинг 25, 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилди. Ҳимоячи эса Комила 26-моддага асосан жиноий жавобгарликка тортилмаслиги керак, чунки у эрини котлетларни ейишга мажбурламаган, дейди.

Бўлиб ўтган воқеани ўрганинг, қилмишни юридик таҳлил этинг (объект, объектив томон, субъект ва субъектив томонларини аниқланг).

Жиноят кодекси ҳамда тегишли Олий суд Пленуми қарорига асосланиб, терговчи, адвокат ҳамда суд томонидан қилмишга берилган ҳуқуқий баҳоларнинг ҳар бирини муҳокама қилинг ва унга нисбатан ўз фикрингизни баён этинг.

Казусда келтирилган ҳолатлар бўйича қайси жиҳатларга ва нималарга эътибор қаратишимиз лозимлигини, қандай саволларга жавоб топишимиз кераклигини аниқлаб олишимиз зарур. Шу муносабат билан казус юзасидан аниқланиши ва ойдинлик киритилиши лозим бўлган ҳолатлар тартиби куйидагича:

- Комила ўзининг ичкиликбоз эрини овқатига заҳар қўшиш йўли билан уни ҳаётига тажовуз қилиш ҳолати;
- Бўлиб ўтган воқеани ўрганиш асосида қилмишни юридик таҳлили;
- Комиланинг ушбу ҳаракатларини терговчи томонидан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 25, 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилинганлиги;
- Комиланинг ҳимоячи томонидан юқорида қайд этилган кодекснинг 26-моддасига таяниб, уни жиноий жавобгарликка тортилмаслиги лозимлиги таъкидлаганлиги;
- Жиноят кодекси ҳамда Олий суд Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги 13-сонли қарорига асосланиб, терговчи, адвокат ҳамда суд томонидан қилмишга берилган ҳуқуқий баҳоларнинг таҳлили.

Кириш

Бугун давлатимизни дунё тан олаётгани, тараққий этиб бораётгани, миллат ва элатлар билан тинчликда яшашимиз, турли эътиқоддагилар билан диний бағрикенгликда бўлишимиз одил сиёсат ва конституциямизни инсонпарварлик, адолат тамойиллари асосида ишлаб чиқилганини натижасидир.

Конституциямизнинг асосий мақсади ҳар бир инсонни жинси, миллати, дини, ирқи, тили, ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар қонун олдида тенглигини ва уларни ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқаларни бунга путур етказмасликларини таъминлашдан иборат.

Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлиги – конституциявийликнинг асосий принципларидан ва демократиянинг асосий элементларидан бири бўлиб, фуқароларнинг давлат, қонун, суд олдида тенг деб расман тан олинishi яъни муайян давлат фуқароларининг жинси, ирқи, миллати, тили, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан, яшаш жойи, динга муносабати, эътиқодидан қатъий назар ҳуқуқ ва эркинликларда, мажбуриятларда қонун олдида тенг эканлигини ангалатади. Ушбу конституциявий принцип Ўзбекистон Конституциясининг 18-моддасида мустаҳкамланган.¹ Хусусан, ушбу модданинг 1-қисмида “Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар қонун олдида тенгдирлар”² деб қайд этилган бўлса, унинг 19-моддасида “Фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас”³ дейилганлигини айтиш жоиздир.

Ислом динимизнинг мақсадлари: динни, жонни, ақлни, наслни ва молни асрашдан иборатдир. Ислом кишиларни бирор ишга буюрса шу беш нарсани асраш учун буюради. Агар бир ишдан қайтарган бўлса ушбу беш нарсани муҳофаза қилиш учун қайтарган. Олий мақсади бўлган ижтимоий тузумгина инсон ҳуқуқларини етарли даражада таъминлай олади. Бу мақсад конституциямизда ўз аксини топган. Масалан:

24- модда “Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир”.⁴

¹ Husanov O.T., Konstitutsiyaviy huquq atamalarining izohli lug’ati. “Sharq” Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, Toshkent 2015 y., 12-13-б.

² O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O’zbekiston Matbuot va axborot agentligining “O’zbekiston” Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent 2014 y., 9-б.

³ O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O’zbekiston Matbuot va axborot agentligining “O’zbekiston” Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent 2014 y., 9-б.

⁴ O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O’zbekiston Matbuot va axborot agentligining “O’zbekiston” Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent 2014 y., 11-б.

27- модда “Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашишидан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга”.⁵

Шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”нинг 3-моддасида “Ҳар бир инсон яшаш, эркин бўлиш ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқларига эгадир”⁶ деб қайд этилган. Бу билан инсоннинг яшаш ҳуқуқи, кадр-қиммати, озодлиги ва хавсизлиги, шаъни ва обрўйини ҳимоя қилиш каби ҳуқуқлари мустаҳкамланган.

2017 йил 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёв “Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масаллари бўйича миллий ва халқаро нодавлат ташкилотлар билан очик мулоқатимиз фаоллашиб бормоқда. Эндиликда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш соҳасидаги барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолияти парламент ва фуқаролар томонидан доимий назорат қилиб борилаётган”⁷ ўз нутқида Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари соҳасида олиб борилаётган ишлар юзасидан жаҳон оммасига маълумот бериб ўтди.

Комила эри билан оилавий ҳаёт кечириш даври давомида эрининг ичкиликка берилганлиги оқибатида, эри билан ўзаро келишмовчиликлар жанжал ва уришишлар, оилавий иқтисодиётидаги етишмовчиликлар (*Комиланинг розилигисиз биргаликда топган пул даромадларини ёки уйдаги мавжуд ҳаёт турмуш тарзига зарурий бўлган техника ва буюмларни сотиб юбориш орқали тушган пул маблағларини эри томонидан ичкиликка сарфлаши ва ҳ.к.*) ва буларнинг натижасида оиладаги соғлом яшаш турмуш

⁵ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining “O'zbekiston” Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent 2014 y., 11-б., 12-б.

⁶ “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”, <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>.

⁷ О.Аюпов. Дунё Сиёсат Жамият // (Қайта ишланган ва тўлдирилган 9-нашр), “Зиё” нашриёти, Гулистон 2018 й., 23-б

тарзининг бузилганлиги каби сабаблар туфайли ўз эрини оилавий ҳаётидан чиқариб ташлаш истаги юзага келган. Шу ўринда, Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг қароридаги яъни “Қасддан одам ўлдириш жиноятини содир этаётганда айбдор жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш қасди билан ҳаракат қилади, қилмишининг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етади, ўлим юз беришини истади (тўғри қасд) ёки бунга онгли равишда йўл қўяди (эгри қасд)”⁸ изохга эътибор қаратиш зарур. Комила ушбу ҳолатда эрини ҳаётдан маҳрум этиш қасди билан ҳаракат қилган, қилмишининг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етган ҳамда ўлим юз беришини истаган (тўғри қасд).

Комила ушбу истагини амалга ошириш учун у ичига ўлдирадиган дозада заҳар солиб, иккита котлет тайёрлаб, кечки овқат пайтида заҳарланган котлетларни эрининг олдига қўйиб, ўз эрини овқатдан заҳарлаш орқали эрининг ҳаётига тажовуз қилган. Бироқ, Комиланинг эрини йўқотиш истаги эри дўстиникида овқатланганини айтиб, котлетларни емаганлиги сабабли ошмай қолган.

Қилмишни жиноий-ҳуқуқий квалификация қилиш учун жиноят таркиби элементларига кўра:

- объект;
- объектив томон;
- субъект;
- субъектив томонни тавсифловчи белгиларга ажратилади.

Шунингдек, қилмишни жиноий-ҳуқуқий квалификация қилиш жараёни дастлабки босқичида ҳуқуқбузарликнинг тури, яъни хатти-ҳаракатнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси, қилмишнинг жиноят ёки жиноят эмаслиги ва жиноят қонунинига мувофиқ жазога сазовар ёки сазовар эмаслиги

⁸ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 13-сонли қарори // (2016 йил 27 декабрдаги 29-сонли қарори билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) 2-банди, <https://lex.uz/docs/1455961>

аниқланади. Квалификациялашнинг якуний босқичида жиноят турининг индивидуал белгилари аниқланди ва бу белгилар ёрдамида объекти бир хил бўлган жиноятлардан қилмиш алоҳида ажратиб олинади.

Казусдаги ҳолатда жиноий қилмиш қасддан одам ўлдиришга қаратилган бўлиб, жиноятининг **объекти** ўзга шахснинг яъни Комиланинг эрини ҳаёти ҳисобланади.

Объектив томони - ўзга шахсни ҳуқуққа хилоф равишда ҳаётдан маҳрум қилишдан иборат.

Қасддан одам ўлдириш жинояти объектив томонининг зарурий белгиси айбдорнинг содир этган қилмиши (ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги) билан жабрланувчининг келиб чиққан ўлими ўртасида сабабий боғланиш мавжудлиги ҳисобланади.

Қасддан одам ўлдиришга суиқасд қилиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин. Яъни: бунда айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавfli хусусиятини англаган, жабрланувчининг ўлимига кўзи етган ва уни ўлдиришни истаган бўлади, бироқ ўлим айбдорнинг иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра келиб чиқмайди.

Жиноятнинг **субъекти** - жиноий қилмишни содир этаётган ақли расо шахс яъни, Комиладир.

Қасддан одам ўлдириш жиноятининг **субъектив томони** айбнинг қасд шакли билан тавсифланади.

Казусдаги ҳолат бўйича терговчи Комиланинг ҳаракатини Жиноят Кодексининг **25, 97-моддаси 1-қисми** билан тўғри квалификация қилган.

Чунки, Жиноят Кодексининг **25-моддаси 2-қисмига** кўра қасддан содир этиладиган жиноят бошланиб, шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаган бўлса, жиноят содир этишга **суиқасд** деб топилади.

Шу модданинг 3-қисмига кўра жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва жиноят содир этишга суиқасд қилганлик учун жавобгарлик ҳам ушбу Кодекс

Махсус қисмининг тамом бўлган жиноят учун жавобгарликни белгиловчи моддасига мувофиқ ҳал қилинади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг қароридаги тавсиясини яъни, “Судлар қасддан одам ўлдиришга оид ишларни кўраётганда, иш ҳолатларини синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона текшириш лозимлиги тўғрисидаги қонун талабларига қатъий амал қилишлари шарт. Ҳар бир иш бўйича айб шакли, қотиллик сабаблари, мақсади ва усули аниқланиши, шунингдек, қилмишни тўғри ҳуқуқий баҳолаш ва айбдорга адолатли жазо тайинлаш учун аҳамиятга молик бошқа ҳолатлар текширилиши керак”⁹ эътибордан четда қолдирилмаслиги лозим. Терговчи ушбу тавсиялар ҳамда Жиноят Кодексининг **25-моддаси 2-қисмига** таянган ҳолда, шунингдек мазкур Пленум қарори **2-** ва **3-бандларида** қайд этилган ҳолатларга асосланган. Шунингдек, терговчи Пленум қарорининг 5-бандида яъни “..... ўзаро жанжал ёки уришиш натижасида, рашк туфайли, ўч олиш, ҳасад, адоват, нафрат оқибатида содир этилган бўлса, қасддан одам ўлдириш жинояти Жиноят Кодекси 97-моддасининг биринчи қисми бўйича квалификация қилинади” деб келтирилган изоҳли тушунтиришларига асосланган.

Мазкур ҳолат бўйича ҳимоячининг фикри нотўғри.

Чунки, Жиноят Кодексининг **26-моддасида** “Шахс жиноятга тайёргарлик кўриш ҳаракатларини ёки жиноят содир этишга бевосита қаратилган ҳаракатларни охирига етказиш мумкинлигини англаган ҳолда тўхтатса, шунингдек жиноий оқибат келиб чиқиши мумкинлигини англаган ҳолда, шундай оқибат келиб чиқишининг олдини олса, жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш деб топилади.

⁹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 13-сонли қарори // (2016 йил 27 декабрдаги 29-сонли қарори билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) 1-банди, <https://lex.uz/docs/1455961>

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш жавобгарликни истисно қилади.”¹⁰ дейилади.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг қарорида “Қасддан одам ўлдиришга суиқасд қилиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин, чунки, бунда айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, жабрланувчининг ўлимига кўзи етган ва унинг ўлимини истаган бўлади, бироқ ўлим айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра (жабрдийданинг фаол қаршилиги, бошқа шахсларнинг аралашуви, жабрланувчига ўз вақтида тиббий ёрдам кўрсатилганлиги ва ҳ.к туфайли) юз бермайди. Шу сабабли, айбдорнинг жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш ниятида ҳаракат қилган-қилмаганлигини, ўлим юз беришини истаган-истамаганлигини ва қандай ҳолатлар исталган натижа юз беришига тўсқинлик қилганлигини аниқлаш зарур”¹¹ деб изоҳ берилган. Бу ерда Комила ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, эринининг ўлимига кўзи етган ва унинг ўлимини истаган бўлсада, эрининг ўлими Комилага боғлиқ бўлмаган ҳолатга кўра (эрининг фаол қаршилиги, яъни котлетни емаслиги) юз бермайди. Ушбу ҳолатларга Комиланинг ҳимоячиси эътибор бермаган.

Юқорида келтириб ўтилган таҳлилий фикрлардан келиб чиқиб, қуйидагича хулоса қиламиз.

Казусдаги ҳолатда Комила дастлаб эрини заҳарлаб ўлдириш мақсадида заҳарланган котлет тайёрлаб уни ейиши учун эрини олдига қўйди. Лекин эри қорни тўқлиги учун котлетни емади ва унинг ўлими юз бермади. Яъни жиноий қилмишнинг оқибати жиноят субъектига, яъни Комилага боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра юз бермади.

¹⁰ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси // (2020 йил 1 июлгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан), “Yuridik adabiyotlar publish”, Тошкент 2020 й., 12-13-б.

¹¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 13-сонли қарори // (2016 йил 27 декабрдаги 29-сонли қарори билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) 3-банди, <https://lex.uz/docs/1455961>

Бу ҳолатда агарда Комила дастлаб эрини заҳарлаб ўлдириш учун заҳарланган котлетни тайёрлаб, кейинчалик ўзининг ҳаракатини оқибатини англаган ҳолда ўзининг мақсадидан қайтиб, бу оқибатни олдини олиш мақсадида уни эрига бермасдан ташлаб юборганида Жиноят Кодексининг 26-моддаси қўлланилиб, Комиланинг жавобгарлиги истисно этилиши мумкин эди.

Бироқ, терговчи томонидан Комиланинг ҳаракатини Жиноят Кодексининг **25, 97-моддаси 1-қисми** билан тўғри квалификация қилинганлигини ҳисобга олиб, **25-модда 2-қисмига** кўра жиноят бошланиб, шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаган бўлса, жиноят содир этишга **суиқасд** деб топилади.

Суиқасд — кенг маънода жиноят содир қилиш босқичларидан бири; айбдорга боғлиқ бўлмаган сабаблар билан охирига етказилмаган, қасддан қилинган ҳаракат. Айбдор ўз мақсадини қанчалик амалга оширганлигига қараб суиқасд тугалланган ва тугалланмаган суиқасдга бўлинади. Жиноят содир этишга Суиқасд қилганлик учун жиноий жавобгарлик Жиноят Кодексининг 25-моддасига ҳавола этилиб, ушбу Кодекснинг тамом бўлган жиноят учун жавобгарликни белгиловчи моддасига мувофиқ ҳал қилинади.

Тор маънода бирон кимсани йўқ қилиш, ўлдириш учун қилинган ҳаракат тушунилади (масалан, подшоҳга суиқасд қилиш). Шунингдек, ўз жонига суиқасд қилиш маъносида ҳам келади. Суиқасд исломда қаттиқ қораланади. Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисга кўра, икки мусулмон бири-бирига қилич солса, ўлган ҳам, ўлдирган ҳам қаттиқ гуноҳкор бўлиши, ўлдирилган одам суиқасд қилгани туфайли гуноҳда қотил билан баробар бўлиши таъкидланган.¹²

Жиноят содир этишга суиқасд қилиш жиноят содир этишнинг иккинчи босқичи бўлиб, тайёргарлик босқичидан фарқли равишда жиноят содир этиш учун шароит яратилмайди. Лекин уни содир этишнинг бевосита бошланиши

¹² Qomus.info onlayn ensiklopedia., <https://qomus.info/encyclopedia/cat-s/suiqasd-uz/>

ҳисобланиб жиноят қонуни билан қўриқланадиган объектга тажовуз қилинади ва зарар етказиш хавфи юзага келади.

Суиқасд қилиш – қасддан содир этилган жиноятнинг тугалланмай қолиши ёки айбдор истаган оқибатнинг рўй бермаслигидир. Суиқасдда шахс қонун билан қўриқланадиган объектни реал хавф остида қолдиради, лекин объектив ва субъектив сабаблар натижасида жиноий оқибат юз бермайди.

Жиноят Кодексининг **25-моддаси 3-қисмига** кўра, “Жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва жиноят содир этишга суиқасд қилганлик учун жавобгарлик ҳам ушбу Кодекс Махсус қисмининг тамом бўлган жиноят учун жавобгарликни белгиловчи моддасига мувофиқ ҳал қилинади.”¹³

Тамом бўлмаган жиноят учун жазо тайинлашда жиноятнинг охирига етказилмаганлик сабаблари, шунингдек, жиноий қасднинг амалга оширилганлик даражаси муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, жиноятга тайёргарлик кўриш, жиноятга суиқасд қилишдан енгилроқ жазони келтириб чиқарса, тамом бўлмаган суиқасд тамом бўлган суиқасдга нисбатан енгилроқ жазоланади.

¹³ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси // (2020 йил 1 июлгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан), “Yuridik adabiyotlar publish”, Тошкент 2020 й., 12-б.

Фодаланилган адабиётлар:

I. Махсус адабиётлар

1. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Jinoyat haqida ta'limot. Darslik. 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018 y.
2. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 3. Maxsus qism. Shaxsga qarshi jinoyatlar. Tinchlik va xavfsizligiga qarshi jinoyatlar. Darslik. 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018 y.
3. Аюпов О. Дунё Сиёсат Жамият // (Қайта ишланган ва тўлдирилган 9-нашр), “Зиё” нашриёти, Гулистон 2018 й.
4. Husanov O.T., Konstitutsiyaviy huquq atamalarining izohli lug'ati. “Sharq” Nashriyot-Matbaa Aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, Toshkent 2015 y.
5. Qomus.info onlayn ensiklopedia., <https://qomus.info>.

II. Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining “O'zbekiston” Nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent 2014 y.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси//(2020 йил 1 июлгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан), “Yuridik adabiyotlar publish”, Тошкент 2020 й.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 13-сонли қарори // (2016 йил 27 декабрдаги 29-сонли қарори билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан), <https://lex.uz>.
4. “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”, <https://constitution.uz>.

Фойдаланилган интернет веб-сайтлар:

1. www.lex.uz
2. www.norma.uz
3. www.constitution.uz
4. www.qomus.info